

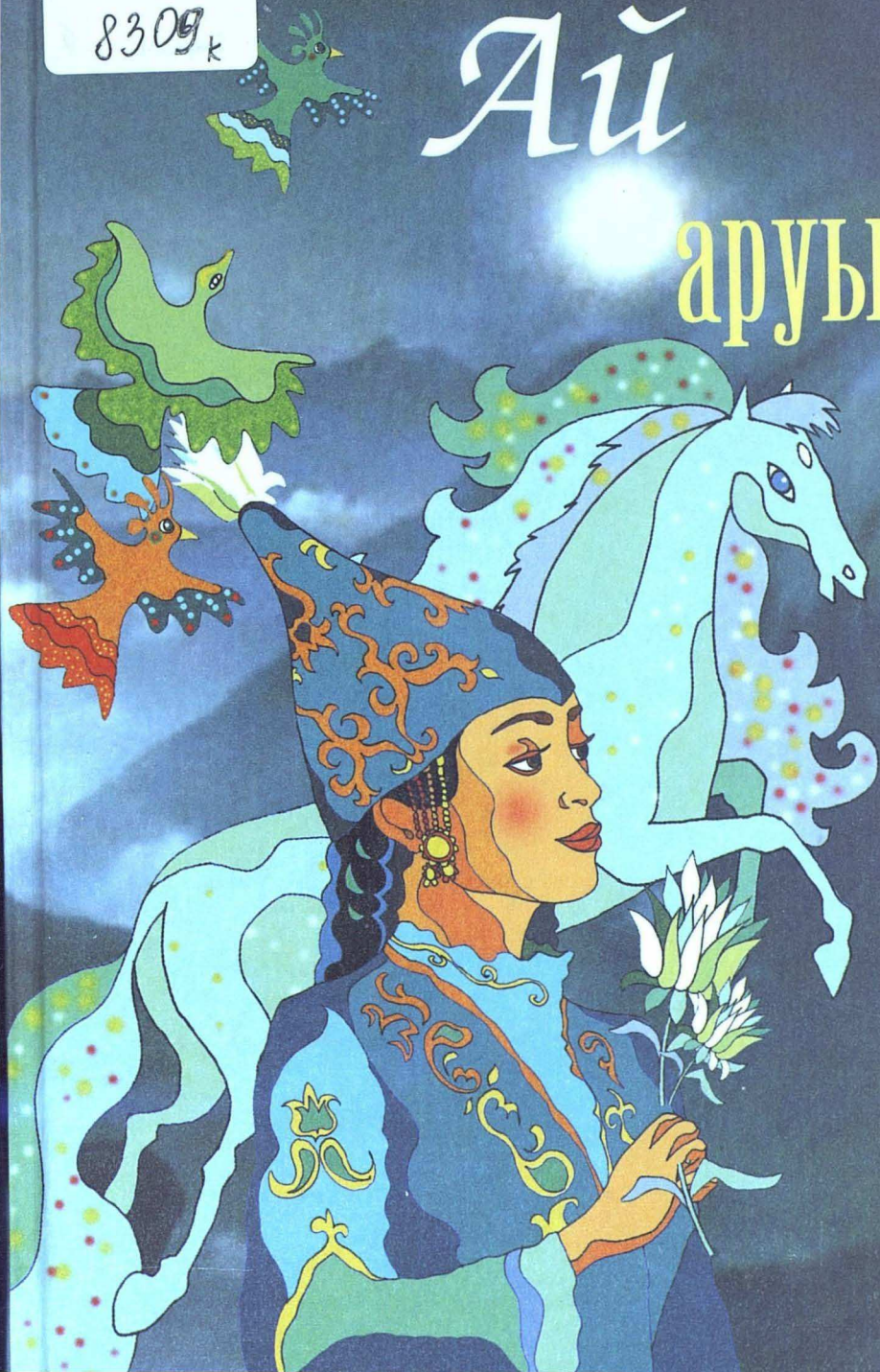
Л 2005

8309к

Мәукенқызы

Ай

аруы

Айнаш Мәукенқызы

АЙ АРУЫ

“АУДАРМА” БАСПАСЫ
АСТАНА – 2004

ББК 82.3 Қаз
М 37

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ АҚПАРАТ МИНИСТРАЛІГІНІҢ
БАҒДАРЛАМАСЫ БОЙЫНША ШЫҒАРЫЛДЫ

Мәукенқызы Айнаш.

М 37 Ай аруы. Ертегілер.

Астана: Аударма, 2004. — 198 бет.

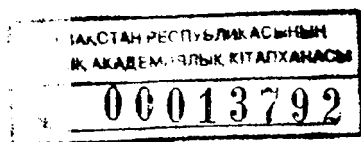
ISBN 9965-18-100-4

Таңғажайып тылсым сырға толы ертегілер әлемі кез келген жанның жүрегін жаулап, ғұмыр бойы өзіне тартып өтері сөзсіз. Әдебиет әлеміне жол тартқан “Акерке”, “Ай аруы”, “Махаббат күдіреті”, “Көл бетіндегі бейне” – адам жүрегін махаббат пен сұлулыққа, тазалыққа парасатқа баулып, әрбір жанның алдында тұрған асқақ арман-мақсатына жан-дүниесін кіршіксіз, мөлдір қалпында жеткізуге жетелейді. Нұр-шапағат, шаттықтан тұратын Ғажайыптар Жер бетіне сапар шеккен “Ай аруының” кейіпкерлері өз оқырмандарының жан-жүректерін қуаныш, бақыт нұрына бөлер деген сенімдеміз. Өйткені, жас талап Айнаш Мәукенқызының тұңғыш кітабы жып-жылы сезімге оранған, әдемі ойларға толы.

Кітап көпшілік оқырмандарға арналған.

М 4601000000-112
00 (05) – 04

ББК 82.3 Қаз

ISBN 9965-18-100-4

© Мәукенқызы А., 2004

© “Аударма” баспасы, 2004

*Аяулым – Айнұрыма, жиырма
алты жасында көз жұмған
жалғыз сіңліме, сұлу сіңліме
арнаймын.*

Айкөлтайға – Аядан.

АҚЕРКЕ

Ертегі-повесть

Шексіз-шетсіз кең жазира өлкеде билік құрған Баһадүр хан әлемдегі ең бір құдіретті де қуатты, қаһарлы әміршілер санатынан еді. Ит тұмсығы сыналаса да батпайтын ну ормандар мен асу бермес асқар таулар, айдын шалқар көлдер қорғап, қоршап тұр еді оның елін. Түгін тартса майы шыққан, асыл қазына, кен атаулыдан аяқ алып жүргісіз көз жауын алған көркем өлке көршілес хандардың көз құртына айналып, бірнеше хандықпен одақтасып, күш-қуаттарын біріктіріп, сансыз мәрте соғыс ашып, жалықтырған болатын. Жер қайысқан елін жаулап, халқын табанына салып, құл мен күнге айналдыруды армандағандарымен, ел шетіне ілікпей-ақ кері қарай қашуға мәжбүр болған қаһарман қалың әскерге төтеп бере алмаған басқыншысымақтардың сардарлары мен сарбаздары қалың жыңыс нұ орманда адасып, тулаған теңіз толқынында қақпақыл ойнап, асу бермес асқар таулардың етегінде сүйектері қурап қалатын. “Итке – ит өлімі” дейтін қарттар оларды немерелеріне көрсетіп.

Баһадүр ханға қарсы бас көтергендері үшін жазықты болып, өздерін-өздері кіріптар еткен хандар ақыры жалынып-жалпайып, кешірім сұрап, ат-шапан айыптарын өтеп, қаһарлы ханға өздері ерікті түрде бағынышты болатын еді. Сол себепті де бұл елге соңғы жылдары жау атаулы маңайлауды қойған еді.

Жерұйық деп аталатын Баһадүр ханның елі. Шын мәнінде ол жер бетіндегі жұмақты көзге елестететін. Көсегесі көгеріп, жан рахатына батқан халық той-думанмен өмір өткізетін. Баһадүр хан мен оның жеңімпаз әскерлері тұрғанда өздерін ешқандай жау ала алмайтынына халықтың сенімі кәміл еді.

Түн-шуақ

Баһадүр ханмен қатар халықтың сүйіктісі, мақтаныш-махаббаты оның жан дегенде жалғыз қызы, зарығып көрген сүйікті перзенті, асқан сұлу, ержүрек, қаһарман қыз - Ақерке ханша еді. Барша халық аяғына бас ұрған қызы үшін хан кеудесінен шыбын жанын ойланбастан суырып беруге даяр-тын.

Ақерке ару дүниеге келгенде түн түндігі түріліп, аспаннан жерге нұр құйылып, шапағат-шуақ шашылып, бар әлем арайланып жүре беріп еді деп еске алатын көз көргендер.

Бұл сөздің төркіні тегін емес еді.

Баһадүр ханның сүйікті зайыбы Таңшолпан ханым толғатып жатқанда түн қараңғылығын жамылған жалғыз қайыршы хан сарайының қақпасын қаққан-ды. Киімінің жыртығынан күн көрінген қайыршыға қараған бетте тұлабойын белгісіз шуақ кернеп, өзін-өзі билеуден қалған қарауыл басшысы: “Ханым әл үстінде жатқанда бейсауат жандарды сарайға енгізбеңдер” деген хан әмірін жадынан шығарып, қайыршыны хан сарайының төріне дейін жеткізіп салып еді.

Саналы ғұмырын қаріп-қасер, жетім-жесірге жебеуші болып, жәрдем беруге арнаған Баһадүр хан тұңғыш перзенті дүниеге келер түні құтты мекен-сарайына ақ сақалды қарттың қонаққа келгенін жақсылыққа жорып: “Лайым, ақжолтай болғай!” деп құрметті қонақ ретінде төрге шығарып, алтынмен зерленген жібек шапан жауып, барынша сый-құрмет көрсеткен еді.

Хан нөкерлері тікеден-тік тұрып күтіп, қас-қабағына қарағанымен, баса-көктеп төрге озбай, елеусіз бір бұрышқа жайғасқан диуана өзіне ықыластана назар салған Баһадүр ханға қарап, кенеттен тіл қатады: “Дүниеге қыз бала келмек. Ақерке деп қоярсындар есімін. Жан атаулының жүрегіне шапағат-мейірім ұялатқан аса дарқан, парасатты, ел анасы болады ол. Көрген көз ұялып, тіке қарай алмайтын ғажайып сұлулығы ақын атаулыны шабыттандырып өтеді өмірден. Бірақ Баһадүр хан (қайыршы қарттың өзіне хан ием я тақсыр деп құлдық ұрмай, тікеден-тіке есімін атағанын ол қаперіне алмайды: сұңғыла хан бұл қарттың тегін емес екенін ішкі түйсік арқылы-ақ сезіп үлгірген еді), ханшаның өмірі жиырма жасқа дейін қауіп-қатер, сынаққа толы болмақ. Сақтанғайсың. Сақтанып қана қоймай, ханшаға төнер қауіптің алдын-алып, қарсы шара қолдану қажет. Жеті жасқа дейін қызыңды сарайдың сыртына шығармай, көзіңнің қарашығындай сақтап, күт. Жетіге толған күні жер-көктен небір ғұлама ғалымдарды жинап, қызыңды әрдайым қорғап жүретін арнаулы тылсым оқыт. Сол тылсым оған жауыз күштермен бетпе-бет келген сәттерде сүйеніш, медет, қорғаныш болып, зұлымдыққа берістірмей, алып шығып отыратын болады. Бар өмірін ол өзіндей тіршілік иесі атаулыға жақсылық жасауға арнар. Жасы отыздан асқасын қауіп-қатер атаулы біржола сейіліп, ғұмырының соңына дейін бойындағы бар қуатын қарамағындағы халқын көркейтіп, гүлдендіруге

арнап, сүйген жары мен бала-шағасының арасында мамыражай, бақытты ғұмыр кешіп өтер.”

Осыны айтып, ханға қарап басын изеген қарт кенет көз алдарында ғайып болады. Қайыршы отырған жерде жарқырап, жарық нұр төгіліп, түн түндігі қақ айрылып, жер-әлем жарқырап жүре береді. Демін ішінен алған қалпы үн-түнсіз қарт отырған жерге қадала қараған Баһадүр хан сарайға туған қарындасы – өнері елден асқан сиқыршы Гүлсім ханша келіп кіргенде ғана есін жиып, өз-өзіне келген еді. “Сүйінші, қыз!” деген Гүлсім бірден өңі өзгеріп: “Аға, неткен бақытты едің. Қыдыр бабамен дидарласып, ғибратына ие болу мәртебесі екінің біріне берілмеген. Осында... жаңа ғана Қыдыр болып кетті ғой” деп айқайлап жібереді. Сосын басын шайқайды: “Қап, көріп үлгірмедім. Маңдайыма... жазылмай тұр да.” “Уайымдама, қарындасым, – дейді Баһадүр хан, Гүлсім ханшаны құшақтап. – Қыдыр бабамен жүздесудің саған да сәті түсер. Есесіне, сіңліңді алғаш көрген – сен.”

Сүйген жары қиналмай, қол-аяғын бауырына алып, тұла-бойы тұңғышы дүниеге келгеніне жүрегі жарыла қуанған Баһадүр хан жер-көкті жаңғырықтырып, көрген жанның таңдайын қақтырып, тамсандырған ұлан-асыр той жасады. Тойға ол ежелгі, ескі достары Теңіздің ұлы патшасы мен Күн-Атаны арнайы шақырған еді.

Кен ақылдың иесі болып табылатын дара дана – Теңіз патшасының есімі жер жүзіне мәшһүр-тұғын. Жаңа туған жас сәбиге емірене қарап, мойнына інжу-маржаннан тізілген титімдей алқа таққан Теңіз патшасы:

– Теңіздей терең, дариядай сабырлы, мұхиттай түпсіз бол, балам, – деп батасын беріп, ауыздықпен алысқан арынды аттарын отты күймеге жегіп, соңын ала жеткен Күн-Атамен төс қағыстырып амандасты.

– Ал, халайық, – деді Баһадүр хан, барша жұрттың назарын өзіне аударып. – Тұла-бойы тұңғышымның кіндік атасы Күн болса... – Осыны айтып, жан-жағын шола қарап, халықтың пікірін күтті.

– Табылған ақыл, – деді бәрі бірауыздан.

Бөленіп, бесікте жатқан нәрестеге мейірлене қараған Күн-Ата көкірегін кернеген қуанышын жасыра алмады:

– Ондай сенімге лайық болсам... Ақеркедей қызыма кіндік ата болудан артық мәртебе бар ма мен үшін.

Қыдыр бабаның нұсқауын Баһадүр хан бұлжытпай орындады. Жалғыз қызын ол жеті жасқа толғанша сарайдың сыртына шығармай, жеті жыл бойы жер-көкке шабармандар аттандырып, әлемге мәшһүр ғұлама-ғалымдарды сарайына жинаумен болды. Ақеркенің жасы жетіге толған күні әлемнің әр түкпірінен жиылған ғалымдар бас қосып, біріге отырып, ханшаны ортаға алып, арнаулы тылсым оқып, оны жамандық, жауыздық, пәле-жала, сиқыр атаулыдан арашалап, қорғап-қоршайтын қорғаныс қабатымен қоршап, бекітіп еді. “Ең сенімді тәсіл осы. Бойтұмар оқып берсек, жоғалтып алуы мүмкін. Әрі шарты – өте қиын. Ханшаға ауыртпалық түсіруі мүмкін”.

Жасы жетіге толғаннан бастап аспан аясы мен теңіз қойнауы Ақеркенің тұрақты мекен-тұрағына айналды. Кіндік атасы мен Теңіздің ұлы патшасы құртақандай қыздың көңілін аулауға бар ынты-шынтыларымен беріліп, Ақеркемен қосылып бала болып кеткендерін аңғармайтын.

– Сендей қызы бар Баһадүрдің арманы бар ма екен, – деп өзіне мейірлене қараған кіндік атасын көріп, Ақеркенің шек-сілесі қатып күлетін.

– Арманы жоқ, ата.

Баһадүр хан, расында, армансыз еді.

Құралай

Қыдыр баба айтқандай, Ақерке ханша сұлулығы жыр-дастанға өзек болған асқан мейірім, шапағат иесі, сонымен қатар қалың қолға бір өзі тайсалмай қарсы шығар, қарсы шығып қана қоймай, жер қайыстырған жау әскеріне бір өзі төтеп бере білер батыр да батыл, ержүрек болып ер жетті. Қаршадайынан қырық қызын қасына ертіп, орман-тауды аралаған ханша құралайды көзге атқан аса мерген еді.

Кіндік атасы мен Ұлы Теңіз патшасына қонаққа ол енді қырық қызымен бірге баратын. Аспан асты мен тулаған теңіз толқындарын сыңғырлаған күміс күлкіге толтырған қырық қыз өз ханшалары дегенде шығарда жаны басқа Күн-Ата мен Ұлы Теңіз патшасының сарайларында апталап, айлап жатып, мәре-сәре болып, аунап-қунап, әбден көңіл көтеріп қайтатын-ды.

– Сағындым ғой сені, – дейтін Баһадүр, қызын елжірей бауырына басып.

– Әке, мен де сені сағындым.

Баһадүр хан кейде қызын іздеп, Күн-Атаның я Ұлы теңіз патшасының сарайларына саяхатқа аттанатын.

– Тым сирек көрінесің, Баһадүр, – дейтін екеуі де. – Жерді қимайсың-ау, тегі.

Баһадүр күлетін.

– Ақерке – менің өзім емес пе. Өздерің ше. Жерліктер сендерді сарғая сағынып, дидарларыңды көруге ынтық болып, мен арқылы арнайы сәлем жолдаса да, айына-жылына бір ат басын бұрасыңдар. Оның өзінде...

– Қарағым-ау, Баһадүр, хал-жайым менің өзгеге болмаса да, өзіңе мәлім. – Күн-Атаның ақшулан қабағы түйіліп, күйіп-жанып, өртеніп өле жаздайтын. – Жер бетіне күймелетіп, күндіз келгенім – Ақерке туғанда ғана екен. Оның өзінде сенің сиқырлы өрісің қорғамаса,

адамдарың күлге айналып, демде өртеніп кетер еді. Түнде болмаса, мен саған күндіз келе алмаймын ғой, – өзің білесің. Бағытымнан сәл ауытқысам, аспан асты қараң қалып, жер жүрісінен жаңылады ғой.

Ұлы Теңіз патшасы оны жымия қостайтын:

– Ой, Баһадүр, менің ұлдарымның қанаттары қатайып, буындары бекіп, теңіз түбінде менімен қатар тұрып, аса таяғымды қолдарына алғанша... жерге барып, өзіңмен армансыз әңгіме-дүкен құрып, саятшылыққа да бір сәт бой ұрып, сауық-сайран салғанға не жетсін, бірақ... Ақжал толқындармен алысқан жолаушылар жазатайым мерт болып, суға қарық болып жатса... ондайдың беті әрман. Сәл шыда. Төремұратым ержетіп, темірқанаттанып, бекігесін аса таяғымды соған тапсырып, өзіңе бір қонаққа аттанармын.

– Лайым, соған жеткізгей, – дейді Баһадүр, қуана бас шұлғып.

– Е, маған ондай мүмкіндік те берілмеген, – дейді Күн, күрсініп. – Әрқайсысы өз өрісін айналып жүрген перзенттеріме күйемді сеніп тапсыру... Қайдам. Айрылып қалып жүрсе. Жүрегім дауаламайды-ақ.

– Себебі, Күн – жалғыз, – дейді Баһадүр мен Ұлы Теңіз патшасы оған күлімдей қарап. – Алмастыру – мүмкін емес оны.

Осы сәтте сарай іші сыңғырлаған күміс күлкіге толып, қырық қызы қоршаған Ақерке пайда болатын. Әкесін көрген бетте қуана мойнына асылған ол:

– Әке, маған келдің бе, – дейді. – Өзім де Жерге аттанғалы отыр едім. Бірақ, әуелі ауқаттанып алмасақ, бәріміз де ашпыз. Шөлдедік.

– Қайда болдыңдар, қызым?

– О, білсең, әке. Керемет. Күннің бір бұрышында... Жүрші, мен саған көрсетейін.

– Қызым-ау, әуелі ауқаттанып ал, – деп Күн-Ата бәйек болады. – Қарның аш қой.

Әке балаға сыншы. Қызының елден ерек көркем келбеті мен көрген жанды еріксіз тәнті етер кемел ақыл-парасатын көріп, көзі жеткен сайын көңіліне нұр құйылып, Аллаға тәуба айтқанымен, Ақеркені өз тағына мұрагер етіп қалдырмаққа бекіген Баһадүр хан бәрінен бұрын қол астындағы халықтың болашағын ойлап, қызының бойына ел билеушіге қажетті ізгі де игі қасиеттерді сіңіруге күш салды. Оң-солын танығалы бері әкесімен бірге жорыққа аттанып, басқыншы жаудан туған елін қорғаған Ақерке ержете келе ел басқарудың қырсырына қанығып, қарапайым бұқара халықтың халахуалымен жете танысты. Қолы қалт етіп, босаған сәттердегі оның сүйікті ісі – қасына қырық қызын ертіп, өзен-көл, орман-тауларды аралап, арғымақ атпен сайын далада жұлдыздай ағып, туған жердің кәусар ауасын сіміре жұту болатын. “Жер ... қандай ғажайып, таңғажайып керемет екенін адамдар біліп, бағамдай бермейді-ау” деп ойлайтын ол кейде, еріксіз бас шайқап. Өз елінің, өз жерінің әр бұта, әр түкпірін хал-қадарынша жете зерттеп, білуге, кем-кетік, олқылығын түзеп, жетістігін халық игілігіне жаратуға ұмтылатын.

Саятшылық құрып, аң аулағанда да Ақерке қорғансыз, әлсіз аң-құстарға садақ кезеніп, олжалаудың орнына, керісінше, оларды жыртқыш аңдардың әлім-жеттігі мен қорлық-зорлық, зомбылығынан құтқаруға күш салатын. Қасындағы қыздарды да соған баулитын. Жыртқыш аңдарға да қолы еріксіз көтерілетін – тығырыққа тірелгенде ғана. Орман тағылары оны өздерінің қорғаушы, жебеушісі ретінде танитын.

Ақерке ханша көкейін оңай олжа тескен қарақшылар қазған орға түсіп, қанға боялып, қансырап жатқан жерінен құтқарып алған аң төресі – жолбарыс оның орманға бет алғанын күндік жерден сезіп, көш шақырым қашықтықтан қарсы алатын. Алдынан шыққан бетте

басын атының ер-тұрманына салып, ханшаның тізесіне жалын төгіп, еркелеген жолбарыс жүрелеп, жата қалып атынан қарғып түсіп, үстіне қарғып мінетін сәтін күтетін. Сосын, жан-жағына мақтанышпен қарап алып, Ақеркені арқалап, орман аралап, серуендеуге аттанатын.

Ақеркенің қайырым-шапағатына ие болған бір жолбарыс емес еді. Ханшаны көрген бетте бар әлемді ұмытып, қуанышы қойнына сыймай, маймандап билей жөнелетін тағы бір досы бар-тұғын. Ол – маймақ аю еді.

Өткен жазда қасындағы қырық қызымен бірге орман аралап келе жатқан Ақерке кенет құлақ жара өкіріп-бақырған күніренген ащы дауысты естіп, ат басын еріксіз солай қарай бұрған болатын. Қараса... аю. Жан-жағы толған ызылдаған бал арасы. Қара бұлтша қаптаған бал аралары аюды жан-жағынан жабысып, құжынап, қоршап алыпты. Балға қызығып, қауіп-қатер атаулыны қаперінен шығарып алған маймақ ағаштың ұңғысында орналасқан омартаға тұмсығын тығып жіберіп, жайына жатқан аралардың ашуына тиіп, талапайға түскен екен. Ту-талақайы шығып, таланғаны өз алдына, ет қызуымен аюекен қауқиған басын бері шығарып алмақ болып, тысқа қарай тұмсығын тартқан сайын басы, керісінше, ағаштың арғы түкпіріне кеулей кіріп, жан қинаған азапқа шыдай алмай, ақыры аюлық намысты жайына жиып қойып, жер-көкке дабыл қағып: “Мен бөлеге шатылдым” деп ақырып, айқайлауға кіріскен екен. Анадайда бастарын шайқап, алпамсадай аналық аю мен қонжықтары тықыршып тұр. Әрегіректе қорбаңдап, басқа аюлар қараңдайды. Қолдан келер дәрмен жоқ, орманды басына көтеріп, өкіріп-бақырған достарына қарап, олар да ақырып, үн қосып қояды. Көріне мінген аралар ызың қағып, оларды да айнала ұшып жүр.

Көз алдында кенеттен пайда болған тосын суретті көргенде күлкісін тия алмаған Ақерке ағаштың ұңғысындағы

аюдың аянышты халін көріп, күлкісін сап тыйды. “Бейшара. Обал-ай. Сәл шыда енді.” Гүлсім апайынан үйренген сиқырлы сөздерді айтып, алақанын ағашқа бағыттағанда ағаш ұңғысы бір сәтке кеңейіп, аю басын бері тартып, шалт қимылдан бір-екі рет аунап түсті. Бет-аузы – бал Күп болып ісіп кеткен. Ыңыранып қояды. Оқу оқып, араларды омартаға қайта кіргізген Ақерке енді бет-аузын жалаңған аюды емдеуге кірісті.

Қорбаңдаған маймақ та содан бері Ақеркенің орманға келуін күтетін болып алды. Қысқы ұйқысынан ояңған бетте Ақерке досына сәлем берген аю қорбаң қағып, салт атты қыздарды бал толы омарталарға қарай бастай жөнелетін. Ақыры, аң аулап, орман аралауға келген қыздар “қанжығалары қанданып”, күбі-күбі бал арқалап, көңілді күлкі-думанмен хан ордасына оралатын. Бал арқалаған қызын көріп, Баһадүр ханның шек-сілесі қатып күлетін-ді. “Қызым, орман тағысының досына айналудың өзі де шексіз өнер.”

Көңілге қуат бітіріп, жан-жүректі жадыратып, еріткен жаз күндерінің бірінде Ақерке нөкер қыздарын ертіп, орманға аттанды. Сейілдеп, серуендеп қайтпақ. Ормандағы достарымен жүздесіп. Жолбарысқа мініп, біраз серуендегесін орман ортасындағы жазық алаңқайға шыққан Ақеркенің көзіне өзіне шоқия қарап, күтіп отырған еліктің лағы түсті. Бірер ай бұрын Ақерке оны көкжал қасқырдың азуынан арашалап, алып қалып еді, Содан бері еліктің лағы оны көргенде құлдырандап, алдынан жүгіріп шығатын. Ақеркенің сүйіктісіне жыртқыш аңдар да маңайлауды қойған. Ханшаның тізесіне сүйеніп, еркелеген еліктің лағының көзінде мұң бар еді... Сосын – жалбарыныш. “Не болды, елігім?” деп басынан сипаған Ақеркеге үн қатпаған қалпы тау жақ-

ты нұсқады. “Соңымнан ер” дегендей сыңайы. Ақерке ләм демей құралайдың соңынан ілесті.

Ұзамай екеуі тау бөктеріне жетіп, таудың көлденең көзден таса, ауаша орналасқан жықпылынан келіп шықты. Күтпеген көріністен көз ала алмай, таң-тамаша қалған Ақерке ханша үн-түнсіз қалпы бірер сәт тұрып қалды.

Қынамен көмкерілген тау баурайында жарқ-жүрк еткен бауырлары күн нұрына шағылысып, жондары жоталанып, көрген көзді еріксіз арбаған екі жылан өліспей беріспейтін ақтық айқасқа түсуде еді. Таңғажайып, ерекше көрініс еді бұл. Қанды қактығыс өзінің шырқау шегіне жеткені көрініп тұр: екеуі де титықтап, өлім халіне жеткен. Бүйірлері солықтап, әл-қуаттан әбден айрылғандарымен, айқасқан құшақтары жазылар емес. Бір-бірімен бірігіп, кірігіп кеткендей. Тек түрлері әртүрлі: біреуі ақсары да, енді бірі – қарашұбар. Қарашұбар жылан Ақеркеге ақсарыға қарағанда анағұрлым ірілеу де әлуеттілеу көрінді.

Бір әредікте есін жиып, өздеріне аңтарыла қараған ханшаға көзі түскен қарашұбар жылан: “Кет, адамзат, бұл жерден, – деді ысылдап. – Адам баласының араласуға хақы жоқ бұған”. Ақсары жыланның үн қатуға дәрмені жоқ; тек бүйірі ғана солқылдайды. “Жыландардың ішкі ісі болса...” Кезенген садағын кері тартқан Ақеркенің көзі құралайға түсті. Аялы жанарына жас толған ол ақсары жыланға көзін ала алмай, қадала қарап қалыпты. Ақеркенің солқылдаған шешімін бекіткен сол көзқарас болды. Сәл кешеуілдесе, кеш болатынын ұғынған ол оқтаулы садағын қарашұбар жыланға бағыттады. Желдей ескен жебе діттеген нысанаға дөп тиді: қарашұбар жыланның көзі ағып түсті. Бөгелмей, бірден қорамсаққа қол салған Ақерке жебесін тағы оқтады. Бұл

жолы, бірақ, асықпай көздеген. Ақсары жыланға тиіп кетуден қауіптенген еді. Қансырап, әбден титығына жеткен қарашұбар жыланның құшағы сылқ жазылып жүре берді. Өз көзіне өзі сенбеген ханша жылан жатқан жерге қайыра үңілген: ақсары жыланның орнында дулыға, сауыт киіп, ер қаруы – бес қаруын асынған көріп көз тоймас керемет сұлу жігіт жатыр еді. “Міне, мәселе қайда. Білген ғой құралайым... адам екенін.” Ес-түссіз талып жатқан жігіттің дулығасын шешіп, аузына су тамызған Ақерке тау аралап, дәру шөптерді жинастыруға кірісті. Қаны тоқтаған жерлерге емдік шөптерді таңған ол жаң-жағына қарап, құралайды көре алмады.

Біре сәт өткесін жігіт ыңыранып, көзін ашты. Демін ішінен алып, өзіне қараған елес-аруды көріп:” Жұмақта жүр екенмін ғой” деп көзін қайта жұмған жігіт сағым-бейнені жоғалтып алудан қорқып, көзін ашып, Ақеркеге таңдана қарады. “Түс шығар. Жер бетінде мұндай сұлулық болуы...”

“Мен – Баһадүр ханның қызы Ақерке ханшамын, – деді Ақерке, жігіттің есін жиғанын көріп. – Сіз кім боласыз?” “Мен – сіздермен көршілес жатқан елдің егесі – атышулы Досым ханның ұлы Нұрлыхан ханзадамын.”

Досым ханның есіміне Ақеркенің құлағы қанық еді. “Оның ұлы қалайша жылан бейнесіне еніп, біздің тауға тап болып жүр?” Әлсіреген жігітті мазаламауға тырысқан қыздың сырын көзінен аңғарған жігіт біртіндеп әңгімесін бастап кетті.

Айқас сыры

– Біздің ел сіздің еліңіздей Жерұйық атанып, көрген жанның көз құртына айналмағанымен, ықылым замандардан бері дәуірлеп, гүлденіп, өркендеп келе жатқан аты аңызға айналған аса ірі хандықтардың бірі.

Баһадүр ханға біздің хандардың бір ұқсастығы – қара халыққа деген қамқорлық пен махаббат-мейірімді бір-біріне хан тәжімен бірге мұра ретінде қалдырып, беріп, қабылдау дәстүрге айналған. Сондықтан да халқымыз ханы үшін қашанда қасық қанын бір сәтке ойланбастан қиып, төгуге даяр.

Досым ханның жалғыз ұлы – мұрагері – менмін. Бетімнен қақпай, бұла өсірді әкем. Дегенмен, қажет деп тапқан сәттерде қатаң талап та қоя білді. Мемлекет ісіне ерте араласып, ел басқарудың қыр-сырына қанықтым. Әкемнің талап етуімен жыртық шапан жамылып, кедей-кепшіктің кебін киіп, бірге өмір сүріп жүрген кезім де болды. Сол үшін де әкеме алғысым шексіз. Қарашаның халін білмеген ханның хан болып не қайыры болуы мүмкін.

Жалғыз ұлы болғасын ба, әкем мені көзінің қарашығындай сақтады. Сыннан өткен сенімді екі досын – қос уәзірін қайда барсам да қасымнан қалдырмай, қосақтап, қосып беретін. Балалық қой, қалт еткен сәтті пайдаланып, бой тасалап, қашып құтылуға асығатынмын. Аңғырттық та болар. Қасымда солар жүрсе, қарадай қауіпке бас тігіп, жаныма жазым шақырмас едім ғой.

Нөкерлеріммен бірге аң аулап жүр едім. Ымырт үйіріліп, қайтуға жиналғанбыз. Кенет көзіме жұмбақ жарық шалынды. Сол жарыққа қарадай аңсарым ауғаны. Бойымды белгісіз күш билеп, ерік-жігерден айырды ма, білмеймін, қайдан келіп, қайдан тұрғанымды ұмытып, жылт-жылт етіп, өзіне тартқан жұмбақ жарықтың соңынан ере беріппін. Жан-жағымнан қаумалай қоршаған нөкерлерімнің қай уақытта жырылып, бөлініп қалғандарын байқамаппын да. Қасымнан бір елі қалмай, мені әрдайым көздерінен таса етпеуге тырысатын әкемнің уәзірлерін одан бірер сағат бұрын орманның бір

түкпірінде қалдырып, достарыммен бірге бөлініп кетіп едім. Емін-еркін сейілдеп, серуендемек болғанмын.

Кенет, кілт тоқтадым. Айнала – жым-жырт. Әлденеден үркіп, осқырынған аттың үні ғана естіледі. Шегірткенің шырылы да... шалынса-шы құлаққа. Жұмбақ жарық ғайып болған. Жан-жағыма қарай беруім мұң, белгісіз бір күш алып ұшты. Ұшуым әлемет болды – желдей зуладым. Көзді ашып-жұмғанша ай нұрына шомылған тау бөктерінен бір-ақ шықтым. Түн – сүттей жарық. Қара киінген қарулы адам шықты алдымнан.

– Сен – Досым ханның ұлы Нұрлыхан ханзадасың ғой.

Аты-жөнімді айтпай білген адамға таңдана қарап, басымды изедім. Таңданысымды үдеткен әлгі адамның жыланша ысылдап сөйлегені болды. Аузынан да жыланның айыр тілі ысылдап, сумандап тұрғандай. “О, тоба, – деп ойладым, қарадай ішім суып. – Қой, көзіме елестеген болар.”

Күдігімді сейілткен қара шапанды адамның өзі болды:

– Көзіңе ештеңе елестеген жоқ, – деді ол, қарсы алдыма келіп, бетіме қадала қарап. “Апыр-ау, ойымды оқып тұр ма? Сиқыршы болмаса етті?”

– Ойыңды оқып тұрғаным рас. Сиқыр туралы... Сенің оған қатысың жоқ. Тыңда, Нұрлыхан ханзада. Құлақ қойып, мұқият тыңда. Бір сөзімді жібермей, жадында сақта. Адам ретінде естіп тұрған соңғы сөздерің. Жарық күнмен қоштасар кезің келді. Әкең – Қасым ханның күнәсін өтеуге дайындал. Өтеу – міндетің сенің.

Зер сал, ханзада. Назарымыз неге саған ауғанын білесің қазір.

Біз бір өркендеп, құлаш жайған ордалы жылан едік. Жан баласының маңына жуымай, өсіп-өніп, өзімізбен-өзіміз өмір сүрдік. Мекен-жайымыз – сенің әкеңнің ордасының маңы еді. Күндердің күнінде жылан

ордасының күл-талқаны шықты. Досым хан орданы кеңейтпек болып, құжынап жатқан жыландардың бірін қалдырмай, қыруға әмір беріпті. Ғайыптан-тайып, бір жылан тірі қалса, бар орданың кегін қайтармай тынбайтынын білсе керек. Жылан тілін түсінетін ғұламасын жіберіп, бірер күн мұрсат берсе, өзіміз-ақ көшіп, ауып, қарамызды батырар едік қой. Ордалы жылан ондай құрметке лайық емес деп тапқан, тәрізі. Бірақ бұның саған қатысы жоқ, ханзада. Адамзатқа деген ішкі қыжыл, қатқан кек ерік бермей, тілімді шешіп тұрған. Қанды қырғыннан бассауғалап, амалын тауып, қашып шыққан мені мен бір ұрғашы жылан болдық. – Өңменімнен өткен суық жанарға еріксіз жалт қарадым. Сұр шапан киген сұрша әйел тесіле қарап тұр екен. Көзінде – кек. Көзімді бірден бұрып әкеттім. – Міне, менің серігім – содан бері. Екеумізді құтқарған орда иесі – ең кәрі де ең дана жылан болды. “Кегімізді қайтарындар. Аманат”, – деп қоя беріп еді ол бізді.

Ұзақ уақыт күттік сені, Нұрлыхан. Ер жетіп, кемеліне келер сәтінді күттік. Адам, – осыны айтып, ол ысылдай күліп алды, – ақымақ, қалай айтсаң да. Өз еркінен өзі ада, көрсеқызар, бейшара. Көзсіз көбелекше ойнаған оттың соңынан ерген сенен не сұрарсың. Өз обалың өзіңе енді.

Сені шағып өлтірсек те болар еді, алайда не үшін, не себептен өлгенінді айтып барып, көзінді құртайық деп шештік. Арнайы айла қолданып, тауға неге жеткізді деп тұрсың ғой; мақұл, ұғындырайын: өз Отаныңда сені жеңу мүмкін емес. Шыр етіп жерге түскен сәттен бастап әкең сені тылсым күштермен қоршап, арнайы қорғаныс берген. Ол тылсымның қуат-кілті қайда барсаң да қасыңнан бір елі қалмай, қапталдасып, үнемі еріп жүретін қос нөкерінде. Сол екеуінен ажыратудың амалын таппадық біз.

Одан әрі тындауға дәтім бармады.

– Енді, – дедім, тістеніп.

– Енді? – Бір нүктеге қадалып, ойлана сөйлеген қара шапанды адам маған кенет жалт бұрылды. Көзі – от. Иманыңды үйіре бер, ханзада. Шала-жансар қалпыңда жеткіземіз әкеңнің алдына. Жас өмірің не үшін қиылғанын айтып барып, адам айтқысыз азаппен жан тапсырасың, – әкеңнің көз алдында. Кегіміз сонда қайтады біздің.

Нұрлыхан... Сені өлтіріп, өлігінді осында қалдырып, сосын сенің бейнеңе еніп, ордаға барып, иен хандықтың билігін қолыма алсам да болар еді, бірақ. Адами өмірдің қажеті жоқ маған. Кек. Кек қана.

Жүрегімде үміт оты жылт етті.

– Соншалық әділ болсаң, соңғы тілегімді бер, – дедім.

Бұл бейшара қайда кетер деді ме, қара шапанды басын изеді.

– Жекпе-жек, – дедім бірден. – Нағыз жылан болсаң, ашық айқаста күш сынас.

Қара шапанды адам ойланбады. Өзі де соны күткен тәрізді.

– Мақұл, – деді бөгелместен. – Тек бір шартым бар. Жылан бейнесінде айқасамыз. Жәбір-жапа шеккен мен, төлем өтеуге тиісті – сен.

Келістім.

Сол-ақ екен, адам бейнесінен арылып, жылан кейпіне ендім. Айыр тілін жалаңдатып, ирелеңдеген қара жылан түр еді алдымда.

Шабуылды бастаған қара жылан болды.

Үш күн, үш түн үзбей алыстық. Жылан бейнесін жатырқасам да, жан керек, қорғануға мәжбүр болдым. Көзімді тырнап ашқаннан шынығып, жаттыққанымнан да болар, жылан айқасының әдіс-тәсілін меңгеріп, біраздан

кейін қара жыланға қарсы шабуылға шықтым. Үсті-басымыз қызыл-ала қанға боялып, жараланбаған жеріміз қалмады. Алайда, қара жылан екеуміздің арамызда орасан зор айырма бар еді. Оқтын-оқтын сұр жылан пайда болып, сыбайласының әлі құрып, дәрмені таусылған сәттерде бір бүйірінен ысылдап, дем беріп тұрды. Күш-қуатымды бойыма жиып, қасық қаным қалғанша айқасып, адамдық намысымды сақтауға бел буып едім. – Ханзада Ақеркеге елжірей қарады. – Шексіз алғыс Сізге. Мәңгі-бақи қарыздармын.

– Арзымайды. – Ақерке алаулаған жүзін бұрып әкетті. – Маған емес, еліктің лағына алғыс айтыңыз.

Жігіттің жүзіне көлеңке жүгірді.

– Япыр-ай, сұр жыланды жадымыздан шығарып алыппыз-ау. Аңдаусызда...

– Қам жемеңіз. – Ақерке сәл жымыды. – Мен тұрғанда жүрегі дауалап, бұл маңға келе алмайды ол. Керек десеңіз, бұл елден қарасын батырып үлгірді қазір. Ақерке ханша мен Баһадүр хан тұрған біздің елдің кез келген нүктесінде жауыз күштер тұрақтап, тұра алмай, бассау-ғалап, қашуға мәжбүр болады. Киелі топырағымыздың бізге берген бір қасиет-қуаты ол.

Ханзада енді еркін тыныстады.

– Е, бәсе. Өз жұбына көмекке келмегені содан екен ғой.

Жер танабын қуырған аттардың дабысы құлаққа шалынды. Көп ұзамай, тау бөктерін бетке алған қырық қыздың да қарасы көрінді. Топ басында – құралай. Ханшасын жалғыз қалдырмай, нөкер қыздарын жеткізген сол екен.

Еліктің лағын айналып-толғанып, құшағына қысқан Ақерке бөгелмей, іске кірісті.

– Ханзаданы бұл қалпында орнынан қозғауға болмайды, – деді ол – Гүлсімнің көмегі қажет.

Қырық қыздың басшысы – Гүлжамал Ақерке ұсынған бір тал шөпті алып, тұтатып жіберді. Шөптің иісі шыққан бетте алыстан бұлдырап, шөкімдей ақ бұлт көрінді.

– Уф, – деді Ақерке, ханзадаға қиыла қарап. – Енді – айығасыз.

Шөкімдей бұлт қас-қағым сәтте Гүлсімге айналды.

– Армысың, Нұрлыхан ханзада!

– Гүлсім ханша. Әкемнің туған қарындасы, – деді Ақерке мақтанышпен. Немере апасын ол жан-тәнімен жақсы көретін. Өлі күнге дейін жалғыз жүргені де жанына қатты бататын. Келбеті күндей көркем Гүлсім ару алып-ұшып, жан-жүрегін ұсынған қыруар хан-патшаның тауын шағып, келген іздерімен кері қайтуға мәжбүр етіп еді. Қарындасының еркіне Баһадүр хан да қол сұқпаған.

Гүлсім арудың тұрмыс құрудан бас тартқан себебіне сол ғана қанық-тұғын.

Сіңлісінің ойын айтпай білген Гүлсімнің жүзінен кұпия бір жымиыс жүгіріп өтті. Сол жымиған қалпы өзіне өң мен түстің арасындағы бейуақ халде аңтарыла қараған ханзадаға үңілген. Нұрлыханның жүзін қолымен жайқап өтіп, көздері жұмылған бетте дем салуға кірісті. Көзді ашып-жұмғанша бүкіл денесін қаусыра қаптаған жарақаттың ізі де қалмай, Нұрлыхан ханзада құр аттай аунап шыға келді. Өз көзіне өзі сенбей, үстібасын ұстап қараған – сау. Ұшып тұрған ханзада бірден Ақерке мен Гүлсімге басын иіп, жүрекжарды алғысын білдірді.

– Әкем де қайғыдан қан жұтып, мені жоқтап жатқан болар, – деді ол – Алайда, жер-жаһанға мәшһүр Баһадүр ханның еліне келіп, табан тіреп тұрып, арнайы іздеп барып, дидарласып, сәлемімді бермесем, ханзада атыма лайық болмас.

Әрі – Ақеркедей қызды дүниеге әкелгені үшін алғыс айту – адамдық парызым.

Бұл сөздерді естігенде Ақеркенің жүзі ду етті.

Ханзадаға орманда жайылып жүрген қанатты аттардың бірін берген қыздар шерулетіп, күлкі-думан, ән-күймен Баһадүр ханның ордасына бет алды.

Сенен басқа әйел затын көрмей өтейін

Баһадүр хан Нұрлыханды құшақ жая қарсы алды. “Досым хан – оң-солымды аңдап, ат жалын тартып мінген жасөрім шағымнан басқыншы жауға қасқая қарсы тұрып, қатар соғысып, сан мәрте тойтарыс берген ескікөз досым, – деді ол – Оның ұлы – менің ұлым. Хош келіпсің, ханзада. Бой жазып, күш-қуат жинап, алаңсыз демалғайсың. Әкеңді ойлап, қам жеме; арнайы шабарман жіберіп, амандық-саулығыңды айтып, сүйінші сұраттырармын”.

Бұл шешім бәрінің көкейіне қонды.

Нұрлыхан ханзаданың өз еліне тап болуының тарихын естігенде Баһадүр хан ойға батып, тұнжырап, төмен үңілді. Сәлден соң басын көтерген:

– Обал-сауап, қасиет-кие сынды адами ұғымдарды ана сүтімен бойына дарытқан Досым ханның ордалы жыланды талқандау туралы бұйрық бере қоюы екіталай, – деді сосын, бұрыл сақалын салалай, тарамдай сипап. – Адам нанғысыз. Түп-төркінін басқадан іздеген жөн болар. Солай ма, Гүлсім?

Гүлсім ханша ойлана бас шайқады. Қарындасының: “Сыр ашуға – хақым жоқ” деген ишаратын сөзсіз ұғынған хан сөзбұйдаға салмай, әңгімені бірден доғарды.

Жерұйықта жан-жүрегі түлеп, жұмақта жүргендей ғажайып, ерекше күйді басынан кешкен Нұрлыхан ханзада Баһадүр ханмен хош айтысып, өз еліне қайтуға асықпады. Жас жігіттің жан-жүрегін жаулап алған сиқыр-күштің есімі – Ақерке еді. Ақыл-естен айырған

таңғажайып сұлуға жан-тәнімен беріліп, махаббат отына еріксіз күйіп-жанған жігіт тәкаппар сұлудың жауап-үкімінен үркіп, бойын билеген алапат өрт-сезімді сездірмеуге күш салған. Тек жігіттің күрсінісі күн өткен сайын жиілеп еді. “Бүгін-ертең... Ақеркемен мәңгіге хош айтысып, өз жөнімді табуға тура келеді” деген ой жанын жегідей жеген. Сонда да болса сұлуға сыр ашып, сөз салуға жүрегі дауалап, дәті бармай-ақ қойды. Ақеркені күн сайын көріп, бірге жүріп-тұрғанының өзін қанағат тұтқан.

Кешкі бақта серуендеген ай мен күндей екі жасты сүйсіне тамашалаған Баһадүр хан жан-жүрегін кернеген сезімін жасыра алмады:

– Қарашы, қандай жарасады. Қос аққудай. Сыңарын адаспай тапқан аққу дерсің, расында.

Гүлсім ханша қатар жүзген қос аққудай екі жасқа ойлана көз тастаған. Ақберен ханзада ордада орналасқалы бері әуелден сөзге сараң ханшаның ағасымен ой бөлісіп, шешіліп, сыр ашуы тіпті сиреп кетіп еді. Ақеркемен Ақберенді қабағының астымен бағып, үн-түнсіз басын шайқайтын да қоятын. Қарындасының көңілін алаңдатқан жұмбақ жағдайды аңғарған сұңғыла хан біртіндеп сыр тартуға бекінген. Ақеркені Гүлсім өз қызындай сүйетінін ол жақсы білетін.

– Лауһулмахфузда белгіленіп, маңдайына жазылған жазмыштан пенде баласы қайда қашып құтылушы еді, – деді ай жүзіне кенеттен көлеңке түскен Гүлсім. – Кезінде Қыдыр баба арнайы айтып, ескерткен сынақ сәті тууда Ақеркенің. Қарсы тұрар қайран бізде жоқ. Тек тап басып, дер кезінде қол ұшын бере білсек... жағдайды ушықтырмай. Алаңдама, аға, – деді сосын, жүзіне қан жүгіріп. – Сен маған. Сіңлімді тағдыр-талайдың тәлкегіне бермеуге дәрменім әбден жетеді менің.

Баһадүр ханның қойғаны жалғыз сауал болды:

– Нұрлыхан ба?

Гүлсім үнсіз бас изеді.

– Аға... Ақеркенің таңдауына қарсы тұруға хақымыз жоқ. Жаң-жүрегі қалаған жаннан айыра алмаймыз оны.

Хан ойға батқан қалпы екі жасқа үн-түнсіз қадала қарады.

Ақерке Нұрлыханға бұрылған. Жүзінде – алаң.

– Ханзада, сізге сауал қойсам...

Ауыр ойдан серпілген жігіт жүзі жанып, қызға жалт қарады. Жүрегін жандырған жалын-сезім алаулап, бетіне шыққан. Қарадай қысылып, абдыраған Ақерке қапелімде жігіттің жүзіне туралап қарай алмай, кірпігін төмен түсірді.

– Ақерке, сіздің әр сөзіңіз... Әр сөзіңіз – заң мен үшін.

Асып-сасып, еркінен айрылған жігіттің түрін көріп, қыз шек-сілесі қатып, күліп жіберді:

– Ханзаданың сөзі, керісінше, заң болса керек. Бұқара халық үшін. Бірақ... Жаныңызды жеген ой бар-ау, тегі. Әлде... денсаулығыңыз болмай жүр ме? Күрсіне бергеніңізге қарағанда... Еліңізді сағындыңыз ба?

Қыз сөзі жігіт тілінің күрмеуін шешкендей болды. Не айтып, не қойғанына есеп беруге мұршасы болмаған жігіт жүрек тұтқынына біржола беріліп, Ақеркенің қарсы алдына тізерлеп отыра кетіп, аяғын құшып, зарлай берді:

– Ақерке, жаным, жүрегім. Туралап төнген ажалдан шыбын жанымды құтқарып, алып қалған өзің едің, енді өмірімнің мәңгілік иесі, жүрегімнің әмірші-билеушісі өзің болшы. Сенен басқа әйел затын көрмей өтейін өмірден. Мен үшін бар ғаламда сен ғана барсың, Ақерке.

Буыны босап, бойын билеуден қалған қыз сылқ құлап түсе жаздады. Бұндай сөздерді ол Нұрлыханнан күтпеген. Жүрегі лүпілдеп жүре бергені несі?

– Нұрлыхан...

– Ақерке, жаным. Жарық таңым. Жүрегім.